

MOVIUM FAKTA

I • 2011

VATTENVETT

Ingen som umgås med barn kan ta miste på den fullständigt unika dragningskraft som vatten har; dels attraherar vatten i sig som fysiskt element, dels skapar vatten lockande miljöer med växter och djur. Stranden – eller snarare den zon där vatten möter land – är den perfekta lekplatsen. Härligt, härligt sjunger lusten, men farligt, farligt svarar förnuftet.

Av Anna Lenninger

Ramlar du i älven slår jag ihjäl dig!

Hot om bestraffning är en uråldrig metod att försöka hålla barn borta från farligheter. Ett annat sätt är att skrämmas med mytiska väsen – Bäckhästen lurade upp människor på sin rygg och drog sedan ner dem under vattnet, och Näcken trollband genom sitt fiolspel och fick människor att gå ner sig i forsen.

Det vi betraktar som myter har använts av vuxna för att påverka barn genom att skrämmas. Numera uppfostras de flesta barn genom att vuxna vädjar till deras förnuft, och genom att skapa skyddande åtgärder i omgivningen. Snarare är det vuxna i särskilda yrkespositioner som styrs via hot – hotet att kunna ställas till ansvar för en olycka.

Myndighetsutövning styrs inte av någon lustprincip. Samhällets regler, föreskrifter och lagar går ut på att förebygga olycksfall och allvarliga skador, och att klargöra ansvarsfrågan när något går fel. Den växande människan däremot styrs i allra högsta grad av lust. Hon drivs av nyfikenhet, upptäckarlust och behovet av att göra egna personliga upptäckter, av sådant som väcker starka känslor. Detta är tillstånd som är mycket svåra att kvantifiera eller mäta.

Antalet drunkningsfall kan räknas, antal löp-meter stängsel kan beräknas och rapporteras. Den som har det juridiska ansvaret kan åtalas, och frias om vederbörande följt godtagna handlingsplaner. Det är svårt att hävda värden som är omätbara eller som inte kan kvantifieras, särskilt när konsekvenserna kan bli fatale. Att synen på barn och fysisk miljö blir alltför ensidig om inte det som utmanar och väcker nyfikenhet bejakas, är inte i sig kontroversiellt. Det svåra är att väga in så olika perspektiv vid beslut – att ge det omätbara och det mätbara likvärdig tyngd i vågskålen.

Många planerare anstränger sig verkligen för att skapa platser som både innehåller möjligheter till utmaningar och tillmötesgår gällande säkerhetsföreskrifter. Ett problem är att konsekvenserna vid incidenter och olycksfall blir stora för den enskilde tjänstemannen, medan välfungerande lösningar inte får motsvarande positiva uppmärksamhet. Detta bidrar till en försiktig och osmidig planeringskultur. Man tar det säkra före det osäkra.

Diskussionerna gick höga kring dagvattendammarna i bostadsområdet Erlandsdal i Svedala i mitten av 1990-talet. En rad kommuner hade börjat anlägga öppna vattendrag för regn- och smältvatten i tätorter för att skapa jämnare avrinning. Svedala kommun hade anlagt ett antal dammar för mindre miljöbelastande omhändertagande av dagvatten, två av dammarna låg ett trettiotal meter från flerfamiljshus. Efter anmälan, föreläggande från polismyndighet och överklagande från kommunen, ställde slutligen regeringsrätten krav på kommunen att vidta skyddsåtgärder – och kommunen satte upp nittio centimeter höga stängsel.

Vattensamlingarna betraktades som allt för farliga för barnen i bostadsområdet. Kommunen hävdade att hänsyn tagits till barn genom sättet som dammarna var utformade, bland annat genom att strandkanterna lutade maximalt 1:5, vattendjupet var begränsat och stränderna var stenbeklädda för att undvika erosion. Regeringsrätten ansåg inte att detta räckte med tanke på avståndet till bostäderna, och med tanke på att det mellan de båda dammarna byggts en lekplats. Oron för olyckor på grund av svaga isar nämns också som en orsak till att dammarna skulle avskärmas.

Nu, mer än tio år senare, är det högaktuellt med öppen dagvattenhantering, kommuner och länsstyrelser planerar och anlägger diken och dammar. Effekter av klimatförändringar kräver hantering av stora mängder vatten i urbana ofta hårdgjorda miljöer. Boverket kom 2010 med rapporten *Mångfunktionella ytor. Klimatanpassning av befintlig miljö i städer och tätorter genom grönstuktur*. Här används uttrycket mångfunktionell om ytor i stadslandskapen som mer eller mindre kortvarigt kan stå under vatten i samband med kraftiga regnväder. Samtidigt som ett tekniskt problem adresseras, betonar Boverket möjligheterna att berika parker och andra grönytor med vattensamlingar som ger estetiska och ekologiska mervärden. Författarna tar över huvud taget inte upp frågor kring barnsäkerhet, men frågan är aktuell när dagvattensystem utformas på olika håll i landet.

Inom greppvastånd – små barn som inte kan simma måste vara under ständig uppsikt.
Foto: Lars-Erik Widarsson

Lars-Erik Widarsson är dagvattenexpert. Han arbetar på NSVA, Nordvästra Skånes Vatten och Avlopp i Helsingborg med utveckling av system för hantering av regnvatten bland annat för att minska risken för okontrollerade översvämningar och ras. Han betonar hur närhet till vatten bidrar till en ökad livskvalitet för både barn och vuxna. Vattnets lockelse och potentiella fara ska användas för att bygga upp ett riskmedvetande som skyddar långt mer än vad ett staket förmår. Drunkning förebyggs med kunskap och attityder – inte med staket.

Helsingborgs stad blev år 2007 polisanmält för dagvattendammen i bostadsområdet Mariastaden, fyra boende ställde krav på omgärdande staket. När polisen får en anmälan av detta slag måste de agera enligt lagen om skydd mot olyckor. Genom anmälan hamnar frågan på polisens bord, och om olyckan är framme kan polisen hamna i en ansvarssituation.

Staden bemötte anmälan, i det här fallet via dåvarande VA-verket som ansvarade för dagvattendammen, genom att referera till en handlingsplan som bland andra Lars-Erik Widarsson stod bakom. VA-verket kunde visa att de tagit hänsyn till säkerhetsaspekter och att det fanns ett genomtänkt resonemang bakom ställningstagandet mot staket. Polisen accepterade efter ett besök på platsen resonemanget, åtalet lades ner, och polismyndigheten kunde bolla tillbaka ansvaret till Helsingborgs stad.

Lars-Erik Widarssons viktigaste budskap är att staket skänker en falsk trygghet, ja att staket i

värsta fall bidrar till en ökad risk.

– Jag bemöter alltid den oroliges rädsla med: ja, vatten kan vara farligt, och barn kan drunkna, säger Lars-Erik Widarsson. Oron är absolut berättigad, men frågan är hur kommuninvånare och kommunala förvaltningar ska hantera oron. Lars-Erik Widarsson vill att oron ska leda till ökad medvetenhet och till förnuftiga handlingar. En hanterbar oro kan leda till riskmedvetande på ett konstruktivt sätt som både främjar säkerheten och barns lek.

Han använder beteckningen förnuftsresonemang för att beskriva ställningstagandet i Helsingborg och Mariastaden. Antalet drunkningsolyckor i dagvattendammar, eller motsvarande vattensamlingar, i Sverige är så få att det inte på vetenskapliga grunder går att påvisa huruvida staket har önskad effekt eller inte.

Han menar att anlagda dagvattendammar är här för att stanna, och att allt fler vattensamlingar kommer att finnas i närheten av bostadsområden. Dessutom är Helsingborg precis som så många andra platser en kommun med kust, kajer, hamnanläggningar, samt en rad rinnande vattendrag. Vattnet finns i en utsträckning som aldrig låter sig stänglas in.

Den enda möjliga vägen till säkerhet vid vatten är individens medvetenhet om riskerna. Barn som är för små för att själva vara medvetna skall alltid passas. Enligt Lars-Erik Widarsson finns det ingen genväg, föräldrar måste ta ett personligt ansvar. Det kommer aldrig att gå att lita på en

kommunal eller statlig universallösning på plats för att vare sig skydda de små barnen som behöver tillsyn, eller de äldre handlingskraftiga och initiativrika barnen och ungdomarna.

Alla som arbetar med förvaltning har sett smitvägar, genom, över eller under stängsel. Det går aldrig att lita på att skyddet håller tätt. Barn och ungdomar söker sig egna vägar som även de riktigt små kan använda. Smitvägarna tillhör barnens landskap, staketen kan däremot hindra vuxna att undsätta en nödställd. Lars-Erik Widarssons viktigaste ståndpunkt är att staket inger en falsk föreställning av trygghet, vilket gör att den vuxnes nödvändiga vaksamhet trubbas av.

Vattnets lockelse är en utmaning, och det är genom utmaningar som barn skaffar sig erfarenheter om världen, och om vad de själva klarar av. Det är naturligtvis viktigt att utmaningar finns i uppväxtmiljön så att barnen får testa gränser, det bygger viktig självkänsla och ger personlig medvetenhet om risker.

Stadsdelen Augustenborg i Malmö fick rikstäckande uppmärksamhet när det slitna bostadsområdet från 1950-talet rustades utifrån en ambition att skapa en mer miljövänlig stadsdel år 2000, och förra året visades området och bostadsbolaget MKB:s satsningar på ekologi och hållbarhet i samband med Malmös medverkan i den svenska paviljongen på världsutställningen i Shanghai. Regnvatten samlas i omsorgsfullt

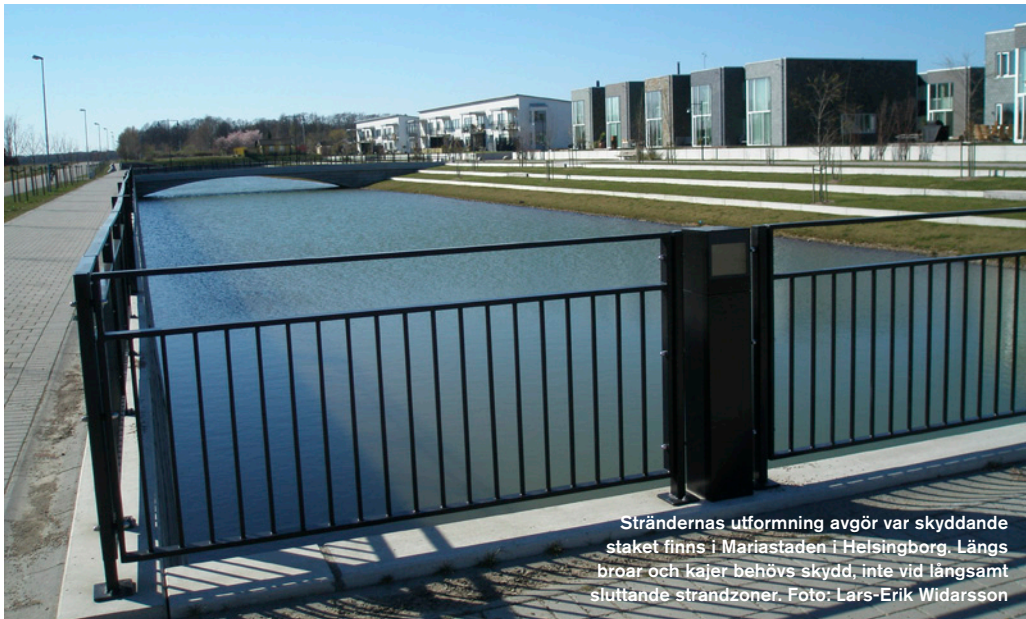
utformade rännor och dammar i stråk som genomkorsar kvarteretsmarken.

– Gårdar och parkmark ligger så nära tungt trafikerade gator, säger Lars-Erik Widarsson, som var projektledare för områdets dagvattenhantering under ombyggnaden. Han gjorde bedömningen att trafiken i sig var en stor risk vilket var orsak nog till att småbarn behövde ständig uppsikt utomhus, därför finns inget extra skydd vid dammarna.

★★★

Ingen vet hur många timmar barn och ungdomar i Sverige tillbringat med bad och lek vid hav, sjö, älv eller pool – men de är många. Utslaget på alla barn och alla tillfällen blir risken att dö drunkningsdöden ytterst liten. Men den finns, och det är på badplatser som de flesta dödsolyckor bland barn och unga mellan noll och sju ton år sker.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) ger i rapporten *Varför drunknar barn? En retrospektiv studie över barn som drunknat i Sverige 1998–2007* en sammanställning och analys över alla rapporterade dödsfall under perioden. MSB har det övergripande ansvaret för att samordna svenskt barnsäkerhetsarbete och att minska antalet drunkningar är en prioriterad uppgift.

Strändernas utformning avgör var skyddande staket finns i Mariastaden i Helsingborg. Längs broar och kajer behövs skydd, inte vid långsamt sluttande strandzoner. Foto: Lars-Erik Widarsson

Upplevelser förutsätter direktkontakt.
Fotokonstnär Elisabeth Edén.
Foto: Anna Lenninger

Antalet drunkningsolyckor minskade i Sverige under perioden 1998–2007 till knappt tio fall per år, men utgjorde samtidigt den vanligaste dödsorsaken genom olyckor för barn mellan noll och sex år, och den näst vanligaste orsaken för de mellan sju och sjutton år.

Vanligaste drunkningsorsaken uppges vara bristande övervakning av de små barnen, och bristande simförmåga när det gäller äldre barn.

Förstärkt simundervisning och förbättrad vattenvana, särskilt för barn och föräldrar med utländsk härkomst, är de viktigaste åtgärderna för att få ner antalet olyckor bland de äldre barnen. Staket och säkra stängningsanordningar förordas i rapporten för trädgårdsdammar och pooler. Enligt Svenska Livräddningssällskapet har antalet olyckor ökat igen under de två senaste åren. 2010 dog tolv barn: ett i trädgårdspool, tre i offentliga

Öppningen i bryggan underlättar studiet av vattenlevande djur, begränsat antal barn skapar säkerhet. Frösakullsskolan, Halmstad.
Foto: Anna-Lena Pählsson.

Där staket behövs ska det vara av gediget utförande, här ett svårforcerat och svårklätrat staket på en lekplats intill en kanal i Amsterdam. Foto: Petter Åkerblom

utomhus- eller inomhusbassänger, sju i sjö, och ett barn omkom efter att ha kört ner i ett dike med en fyrhjuling.

Svenska Livräddningsällskapet erbjuder simskola från två årsålder, inte för att barnen ska lära sig simtagen, utan för att utveckla vattenvana. Barnen får lära sig hur de ska bete sig vid vatten på ett klokt sätt, de ska förstå att det finns allvarliga risker med vatten, men utan att bli rädda. Mona-Lisa Wernesten är utbildningsansvarig på Svenska Livräddningsällskapet och nöjd med att simundervisning numera berörs av läroplanen och att vattenkunskap och riskmedvetande därmed har en självklar plats från och med sexårsverksamheten.

För förskolebarnen, de barn som verkligen är viktiga att skydda, måste man förlita sig på föräldrarnas ansvar.

Ett litet barn förstår inte att det kan drunkna, informerar Mona-Lisa Wernesten. Även om vattnet är grunt och barnet skulle kunna resa sig upp, kan det stanna allt för länge med mun och näsa under vattenytan. Det man inte har erfarenhet av kan man inte veta något om.

Information till föräldrar via BVC är en viktig kommunal åtgärd för att förebygga drunkning. Kommunerna bör också erbjuda kurser i vattenvana för föräldrar och små barn, samt ge förutsättningar för att skolans simundervisning fungerar.

I gamla hamnområden rivs industrier och järnvägsspår tas bort för att ersättas med attraktiva bostadsområden. Närheten till kajer och vatten lockar bostadskunder.

Områden som byggts för industriell verksamhet och transport blir till publika platser. Staket längs Stockholms kajer är inte en aktuell fråga enligt tjänstemän i staden, vattnet är så självklart i en stad byggd på öar. Mönstret verkar vara giltigt också i andra städer med bostäder nära kajer. Lars-Erik Widarsson har inte heller exempel på krav från boende på staket vid kajer, men han nämner att Boverket uppmanat Göteborgs Stad att av säkerhetsskäl ge vattenfronten bättre belysning vid exploateringen av Norra Älvstranden.

På Lilla Essingen i Stockholm finns ett av dessa nya bostadsområden, Essinge Udde, där Luxfabriken tillverkade lampor och dammsugare finns nu sexhundra lägenheter. Området kryper tätt in på Mälaren med hamnbassäng, bryggor och promenadstråk längs vattnet. Kommunen får ta emot önskemål från boende om hamnplats för båtar i området, men under de tio år som gått sedan den första inflyttningen har det inte krävts stängsel mot sjön. Däremot är trycket generellt stort på Stockholms Stad när det gäller krav på staket runt lekplatser.

Närheten till vatten är ett medvetet och aktivt val gjort av de vuxna. Förutsättningarna är givna och väldigt tydliga. Kanske kan man

även spekulera över ytterligare en orsak till att staket inte efterfrågas – att yngre barn i allt mindre utsträckning är ute på egen hand?

Delar av nuvarande Luxparken hade tidigare stängsel i strandkanten vilket försvårade skötseln av vegetationen i vattenbrynet, stranden växte igen med sly. I samband med upprustningen togs stängslet bort och vegetationen kunde skäras tillbaka. Stadsdelens tjänstemän ordnade möten i samband med exploateringen för både invånare som sedan tidigare bodde i äldre bebyggelse på ön, och nyinflyttade i de allra första husen i Essinge Udde. Planerarna fick gehör för inställningen att det är tryggare med en relativt öppen strandlinje än en som döljs bakom ett staket. Precis som i Helsingborg arbetar Stockholms stads tjänstemän utifrån övertygelsen att staket ger en falsk trygghet som inte ersätter passning av små barn, eller kunskap och regler för äldre barn.

En trollslända flyger med sin hackiga flykt över vattenytan där skraddarna kasar omkring. Tidigare på försommaren simmade en andmamma med en kull små ungar fram och tillbaka mellan vattenväxterna. Ibland landar en häger, kanske är det grodorna som lockar. Frösakullsskolan utanför Halmstad har en damm omgiven av frodig vegetation i ett hörn av skolgården som ingår i kommunens system för dagvattenhantering. Här fungerar ett omgärdande nätstängsel som avgränsning.

När skolan invigdes 1998 var dammen helt avskärmad från skolgården med staket, en låst grind fanns utanför skoltomten. Dammen fyllde en teknisk funktion, sidorna sluttade brant och vattnet var djupt, detta var inte en plats avsedd för elever eller skolans verksamhet. För att åskådliggöra regnets flöde över skolgården fanns grunda diken och sten-satta rännor, samt en skålformad försänkning som blev till damm när vattnet räckte till.

Tidigt i skolans historia kom uttalade önskemål från eleverna om att komma nära dammen och det liv som fanns där. Skolan hade en nyckel till den låsta grinden och vid enstaka tillfällen hade personal gått till dammen med eleverna, men det

var omständligt och det hände att barn halkade ner längs kanterna och ramlade i vattnet. Skolan arbetade aktivt med miljöfrågor och eleverna var med och påverkade inriktningen och utformningen av olika projekt. Följaktligen blev dammen och tillgängligheten till vattnet ett angeläget utomhusprojekt för alla på skolan.

Genom samtal mellan barn och vuxna kom man fram till att det behövdes en ingång med läsbar grind från skolgården, och en brygga ut i dammen eftersom strandslutningen gjorde det så svårt att komma i direkt kontakt med vattnet. Och så blev det.

Frösakullsskolan utvecklade en kultur för umgänget med dammen som fortfarande gäller. Anna-Lena Paulsson har varit lärare där sedan skolan öppnades. Hon berättar att alla nya barn får noga instruktioner om de regler som gäller så att de förstår hur farligt det djupa vattnet är. Det är enligt henne mycket sällsynt att ett barn överträder bestämmelserna. Eleverna vill inte förlora tillträde till denna underbara plats, därför accepterar de att följa de regler som finns. Barnens glädje över det de upplever vid dammen påverkar också föräldrarna som uppenbarligen litar på skolans sätt att förhålla sig till dammen – trots att det fortfarande vid enstaka tillfällen händer att ett barn ramlar i vattnet och föräldrar måste komma med torra kläder.

Barn får endast vistas vid dammen i sällskap med en vuxen, och endast mindre grupper av barn är vid dammen samtidigt, även i pedagogiska sammanhang.

På längre raster öppnas grinden av en vuxen, och åtta elever åt gången får vara innanför staketet. Utanför grinden bildas lätt en kö av elever som väntar på sin tur att komma in.

Skolan, och den kollektiva kultur som uppstår bland eleverna, kan skapa acceptans för regler som är svåra att se som möjliga i till exempel ett modernt bostadsområde, där motsvarande sociala kontroll saknas. Att bryta mot reglerna skulle kunna få till konsekvens att alla förlorar något värdefullt. Anna-Lena Paulsson berättar att det ibland efter helger finns spår efter att ungdomar suttit på bryggan, det är inte svårt att komma förbi stängslet om man vill. Fungerande gränsdragningar bygger ytterst på överenskommelser.